

УКРАЇНСЬКІ ПРЕЗИДЕНТИ: ІДЕЇ Й ІМІДЖІ

У статті аналізуються ідеї, з якими претенденти на президентську посаду домагалися обрання. Доводиться, що попри деяку відмінність в ідеях, стиль роботи та методи керівництва у всіх Президентів були однаковими. **Ключові слова:** президентські вибори, політичні ідеї, опозиційність.

*Karmazina M. Ukrainian Presidents: Ideas and Images. The article «Ukrainian Presidents: Ideas and Images», written by Karmazina Maria examines the ideas with which the applicants had sought the presidency election. It is shown that despite some differences in the ideas, work style and methods of leadership in all the Presidents were the same. **Keywords:** presidential election, political ideas, opposition.*

Осмислюючи українське президентство, передовсім звернемо увагу на очевидну тенденцію: під час усіх президентських перегонів, що мали місце в Україні з моменту незалежнення, кожен з кандидатів у Президенти активно експлуатував якусь одну — назовемо її *стартовою* — ідею. Ця *стартова ідея* мала чітко вирізняти саме його позицію, його світогляд від позиції й світогляду опонентів. Вона повинна була своїм способом висвітлити його «іншість», порівнянно, знову ж таки, з його конкурентами. Ту «іншість», яка б, врешті-решт, виявлялася оптимальною (з тих чи інших причин) для більшості виборців. І вони голосували за того, кому чи в кого повірили.

Зваблені й обнадієні, ми почергово віддавали свої голоси Л. Кравчуку, Л. Кучмі, В. Ющенку й, зрештою, В. Януковичу.

Чим же вони нас зваблювали? Якими були *стартові ідеї* наших Президентів?

Можна твердити, що стартові ідеї Л. Кравчука і Л. Кучми були однотипними — пріоритетною для них обох була *ідея розриву з минулим*. Так, Л. Кравчук ішов на вибори 1991 р. з програмою, суть якої концентрувалася у 5 «Д»: «Державність. Демократія. Достаток. Духовність. Довіра». Цю програму своєрідно охарактеризував В. Чорновіл, зауваживши, що Л. Кравчук украв її у нього. Різниця, на думку В. Чорновола, була лиш у тому, що його програмі було «тридцять років, а кравчуківській — тридцять днів» [1].

Інші, доповнюючи «картинку», вказували, що В. Чорновіл «за свою програму відбув пару десятків років в концтаборі, між тим, як Кравчук годувався в цековських спецрозподільниках» [1, с. 115].

Ідей державності й демократії не цурався на виборах 1994 та 1999 рр. й Л. Кучма. У 1994 р. він обіцяв гарантувати громадянам України безпеку, мир, соціальний захист, стабільність, створити умови для «культурного розвитку і достойного життя на рідній землі» [2]. Серед Кучминих пріоритетів — завдання консолідації нації, розвиток місцевого самоврядування, розширення прав і відповідальності регіонів і т. ін. [2, с. 9–10].

Показово, що основою для перемоги Л. Кучми у 1999 р. стала боротьба з «минулим» не тільки за допомогою слова, але й безпосереднього «діла», адже «минуле» проступило перед Л. Кучмою у другому турі президентських виборів у вигляді лідера комуністів П. Симоненка.

Тобто, наприкінці українського ХХ століття люди, які ставали Президентами, вигідно експлуатували ідею дистанціювання від минулого, від радянської несвободи і т. д. Тобто виступали як прихильники нового образу майбутнього, прихильники альтернативи попередньому часу.

Ідея боротьби з минулим фактично спрацювала тричі, допомигши не тільки Л. Кравчуку стати Президентом, але й двічі — Л. Кучмі.

Для третього українського Президента цієї ідеї було вже замало: з 1991 до 2004 р. виборець, трохи обтрусившись від радянського спадку, хотів чогось нового, нових надій і сподівань. Таким чином, В. Ющенко приміряв на себе одіж *опозиціонера*. І в такому вигляді проголосив, що на зміну *злочинній владі* має прийти представник опозиції, опозиції, яка зовсім *не така, як попередня злочинна влада*.

Як засвідчив 2004 р., *ідея опозиційності* була обрана В. Ющенком правильно. Отже, — і спрацювала. Звісно, ця Ющенкова опозиційність була *вдаваною*. Адже, він, як пам'ятаємо, довго — роками — не погоджувався примкнути до власне опозиції. Називав Л. Кучму «батьком» [3]. З «батьком» він, будучи Прем'єром, у лютому 2001 р. підписував листа проти представників тих, які піднялися на акцію «Україна без Кучми», і таврував опозиціонерів «фашистами» [4]. Опозиційність була чужою його духу. Втім, опозиційний імідж знадобився 2004-го, коли В. Ющенко віддався солодкій мрії стати Президентом. «Політичне кохання» з опозицією дало плоди — В. Ющенко був обраний на президентську посаду.

Коли ж Юлія Тимошенко спробувала йти на президентські вибори як опозиціонерка і взялася доводити свою опозиційність, як закляття повторюючи 24 жовтня 2009 р. на Майдані: «Я з ними не однакова...», «Я не однакова з ними...» [5], то цього вже, знову ж таки, виявилось замало: опозиційний образ не допоміг їй закумулявати навколо себе ту критичну масу електорату, яка б забезпечила перемогу на виборах. Таким чином, потенціалу ідеї опозиційності вистачило тільки на один раз — у випадку з В. Ющенком.

Наступному претенденту на президентську посаду — Віктору Януковичу — знадобилася вже нова ідея, нові умови для старту й перемоги. Таким чином, навіть основну конкурентку В. Януковича його команда не позиціонувала як *опозиціонерку*, але тільки як *представницю помаранчевих*, які «не змогли», «не справилися», виявилися «неспроможними», деструктивними, які «дестабілізували», «розхитали», «знищили» і т. д. *Тобто «іншість» В. Януковича вимальовувалася як специфічна «іншість» біло-блакитних, схильних до «наведення порядку», до «стабілізації».*

Ідея опозиційності до попередників хоч і озвучувалася, але не стала провідною. Тобто з набору кандидата у Президента В. Януковича вона не зникла, але мала, сказати б, допоміжний характер. На цих *допоміжних* для кандидатів у Президенти *ідеях* зупинюся докладніше.

Однією з чільних серед них, активно експлуатованою, була *ідея патріотизму*. Нею послуговувалися усі — і Кравчук, і Кучма, і — найбільше — Ющенко. На жаль, у жодному з них не вдається розгледіти тих патріотичних мужів, які напружено працювали на користь Вітчизни, не відступаючи ні на крок від раз проголошених патріотичних гасел. Неодноразово «схибив» Л. Кравчук. І не тільки, коли був очільником «Опозиційного блоку НЕ ТАК!», передвиборча програма якого місцями була швидше проросійською, ніж проукраїнською [6]; по-своєму його непатріотичність проявлялася й, приміром, і тоді, коли сили набирав «кучмізм», а Л. Кравчук мовчав. Щодо ж Л. Кучми, то хоч він чітко й усвідомлював, що «Україна — не Росія», але на Росію оглядався постійно.

Патріотичність В. Ющенка — окремий, сказати б, «важкий рядок» у політичній історії українського президентства. Чи достатньо нагороджувати і мертвих, і живих (нагороджувати з запалом, аж до *знецінення нагород*), щоб у Президентові народ бачив патріота? Чи достатньо проголошувати довжелезні монологи, інтерпретуючи історичний шлях українців, і «заговорити» тему, приміром,

Голодомору так, щоб обивателю уже хотілося іронізувати й бавитися словом, заявляючи, що Ющенко на всі лади «голодоморить»? Чи можна Президентіві, бажаючи добра своїй країні, відверто вказувати свої фобії (наприклад, русофобство)? Ющенкова позірна українськість, показна релігійність (у світській державі), криклива орієнтація на Європу (за мізерності проєвропейських зусиль) — ці факти не на користь экс-Президента. Як і його «хапання» чималих привілеїв після звільнення з президентської посади.

Ідучи на вибори, одні з кандидатів у Президенти «годили» виборцю, наголошуючи, що тільки українська має залишатися державною, а інші паразитували на ідеї «російська — друга державна». Одні вигідно на виборах «продавали» нам гасло «геть від Росії до Європи», інші приторговували любов'ю до Росії. Але у всіх випадках відбувалося своєрідне паразитування представників правлячого прошарку на тих ідеях, які нас не залишають байдужими.

І Л. Кучма, і В. Ющенко йшли на вибори та мусували на початку свого президентства ідею «бандитам — тюрми». Л. Кучма, В. Ющенко, В. Янукович, прийшовши до влади, з особливим натиском критикували свого попередника при владі, акцентуючи та закріплюючи в свідомості виборця думку-ідею про те, що саме політика Президента-попередника підвела Україну до провалля. Зокрема, Л. Кучма, не шкодуючи критичних висловлювань з приводу «здобутків держави» за часів правління Л. Кравчука, безліч разів повторював, що перші роки незалежності увійдуть в історію як «період втрачених можливостей, суттєвих помилок і не вивірених рішень, необґрунтованих декларацій» [2, с. 8].

Вищесказане підводить до висновку, що насправді представники правлячого в Україні прошарку, які ставали Президентіві, за багатьма своїми якостями — абсолютно не відрізнялися між собою. Схожими були не тільки слова, але й справи, і, зокрема, — методи роботи. Наприклад, прийшовши до влади, і Л. Кучма, і В. Ющенко, і В. Янукович перші місяці свого президентства витрачали на те, щоб відмінити ті чи інші укази й розпорядження попередника; звільнити людей, ним призначених, в центрі і на місцях, заповнивши їх уже «своїми» кадрами.

Далі. Діяльність усіх попередніх трьох Президентів була досить непрозорою. Про це, з-поміж іншого, свідчить той факт, що їхні укази й розпорядження у певній частині не доводилися до виборців. Так, свого часу на сайті «Законодавство України» за 1992 р. було розміщено 603 укази Президента Л. Кравчука, при тому, що

останній указ був датований кінцем року і мав № 644. Таким чином, якщо цей указ Л. Кравчука вважати останнім у 1992 р., то виборцю був недоступним 41 документ. Підрахунки, проведені за вказаним алгоритмом, дозволяють твердити, що за 1993 р. недоступними були 18 указів українського Президента. У новому — 1994 році — зусиллями першого і новообраного другого Президента до українців не було доведено 15 документів. У 1995 і 1996 — по 21, у 1997 — 86, у 1998 — 89, у 1999 — 141, у 2000 — 134, у 2001 — 122, у 2002 — 161, у 2003 — 154 і, нарешті, у 2004 — 201. Ці цифри дозволяють твердити, що діяльність Л. Кучми була більш непрозорою, ніж діяльність Л. Кравчука. Її непрозорість посилилася під час другого президентського терміну Л. Кучми.

Стосовно діяльності В. Ющенка відзначу наступне. У 2005 р. новообраний Президент підписав щонайменше 3214 документи — 1902 укази і 1312 розпоряджень (саме під цими номерами оприлюднені останні документи за 2005 р.). З них 21 був поданий із поміткою «опублікуванню не підлягає». Але факт появи ще щонайменше 224 президентських указів та 18 розпоряджень жодним чином не був засвідчений. Таким чином, 262 документи (або майже кожен 12,2-ий документ, що становить 8,15% від загальної їх кількості) виявилися не доступними для громадськості.

У наступні ж роки президентські документи з поміткою «не для друку» взагалі перестали з'являтися на сайті «Законодавство України» — вони мовчки не оприлюднювалися. Отже, за моїми підрахунками, у 2006 р. із 1164 указів та 432 розпоряджень (документи під цими номерами — останні в базі даних) не було оприлюднено 163 документи — 155 указів та 8 розпоряджень (або кожен 9–10-й документ, що становить понад 9% від загальної кількості).

У 2007 р. із 1648 ющенківських документів (1324 указів та 324 розпоряджень) до громадськості не дійшло 143 (або кожен 11,5 документ, що становить близько 8,6% від усіх документів). У 2008 р. із 1590 документів (1226 указів та 364 розпоряджень) було утаємничено 158 (або приблизно кожен 10-й документ, чи близько 9,9%). Із 1410 документів (1125 указів та 285 розпоряджень), що вийшли з-під пера Президента у 2009 р., залишилися невідомими громадськості 135 (кожен 10,4-й, або 9,5%). Зрештою, у перші місяці 2010 р. В. Ющенко встиг підписати 289 документів (264 укази і 25 розпоряджень), з яких не був оприлюдненим кожен 8,5 документ, або близько 11,76%.

Зрозуміло, що ці цифри — досить умовні, оскільки достеменно невідомо, чи підписувалися Президентом у кожний рік перебування на посаді ще укази чи розпорядження, крім тих, останніх за номерами, які оприлюднювалися на сайті «Законодавство України» чи ж на друкованих носіях. Але навіть вони дозволяють твердити про те, що у перший — 2005-ий — рік президентства В. Ющенка його діяльність була найбільш відкритою і прозорою: не оприлюднювався приблизно кожен 12-ий документ. Досить відкритим був Президент й у 2007 р. — не оприлюднювався, як вказувалося, кожен 11,5-й документ. Найбільшою непрозорістю Ющенкова діяльність характеризувалася у 2010 р., коли Президент не додив до громадськості кожен 8,5-й підписаний документ.

Принагідно зверну увагу на те, що протягом двох останніх років Міністерство юстиції проводить роботу зі зняття з актів Президента України, Кабінету Міністрів, деяких органів виконавчої влади не передбачених законодавством позначок обмеження доступу — «Не для друку», «Опублікуванню не підлягає», «Не для преси», «Конфіденційно» [7]. У 2008 р. з ініціативи згаданого міністерства позначку «Опублікуванню не підлягає» було знято з 36 президентських актів [7]. 24.11.2009 р. і сам В. Ющенко підписав Указ № 963 «Про зняття позначки «Опублікуванню не підлягає» з деяких актів Президента України», відповідно до якого розсекречення несекретних за своїм характером документів має тривати. Згідно з указом, специфічну позначку слід зняти з 628 указів та із 190 розпоряджень Президента України.

За даними преси, документи, які підлягають «розсекреченню», уже внесено до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, а 79 з них — опубліковано. Інші ж готуються до оприлюднення. При цьому, що показово, Ющенковий листопадовий указ 2009 р. стосувався фактично тільки тих документів, які вийшли із-під пера Президентів-попередників — Л. Кравчука та Л. Кучми, оскільки в переліку указів і розпоряджень, які Президент погоджувався оприлюднити, міститься тільки один указ (від 12.05.2005 № 781 «Про звільнення І. Смешка з посади Голови Комітету з питань розвідки при Президентові України») та одне розпорядження (від 17.05.2006 № 82 «Про довічне грошове утримання, медичне, побутове, транспортне та інше обслуговування колишнього Голови Верховної Ради України Литвина В. М.»), підписані безпосередньо самим В. Ющенком у перші два роки перебування на президентській посаді. Якими б мотивами не керувався

В. Ющенко, але, можна твердити, непрозорість дій, рішень, вчинків (у тому числі і насамперед Президентів) у всі часи була і є основою для корупції, з якою обраний у 2005 р. український Президент нібито намагався боротися, не тільки записавши у своїй передвиборчій програмі завдання «провести рішучу боротьбу з корупцією», але й оприлюднюючи з року в рік відповідні укази та подаючи — зокрема, у 2006 р. — пакет законодавчих ініціатив до парламенту (робота над якими у Верховній Раді, як відомо, затяглася аж до 2009 р., коли 11 червня, врешті-решт, з'явилися закони «Про засади запобігання та протидії корупції в Україні», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення» і «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», які вже не вступають в дію). А наслідком Ющенкової боротьби з корупцією було те, що якщо, за даними Transparency International, у 2005 р. індекс корупції в Україні становив 2,6 (113-е місце у рейтингу 159 країн), у 2006 р. — 2,8 (99-е у рейтингу 163 країн), то у 2007 р. — 2,7 (118-е у рейтингу 179 країн), у 2008 р. — 2,5 (134-е у рейтингу 180 країн), у 2009 р. — 2,2 (146-е у рейтингу 180 країн) [8]. Порівняємо з «епохою Кучми»: у 1999 р. індекс корупції становив 2,6 (Україна посідала 77-е місце серед обстежених 99 країн), у 2000 р. — 1,5 (87-е місце серед 90 країн), у 2001 р. — 2,1 (83-е місце серед 91 країни), 2002 р. — 2,4 (85-е місце серед 102 країн), 2003 р. — 2,3 (106-е місце серед 133 країн), у 2004 р. — 2,2 (128-е місце серед 145 країн). Таким чином, своєрідний «корупційний пік» припадає на 2000 р. — на час правління Л.Кучми, коли індекс упав до 1,5, а відносно найкращою ситуація була у 2006 р. за В.Ющенка, коли індекс виріс до 2,8 (як і в 1998 р., коли Україна з'явилася серед обстежуваних Transparency International країн). Втім, В.Ющенко закінчив свій президентський термін так само, як і Л. Кучма: у 2009 р. як і в 2004 р. індекс становив 2,2. З іншого боку, коливання індексу у межах 10-бальної шкали, застосовуваної Transparency International, від 2,2 (чи навіть 1,5) до 2,8 є майже непомітним чи невідчутним для громадян: ми жили і живемо в майже тотально корумпованому суспільстві.

Скільки б не намагалися ми знайти суттєву відмінність у діяльності наших экс-Президентів, у їх поведінці, методах діяльності і т. д., думаю, що таких різючих відмінностей нам не відшукати. Непрозорість діяльності, співпраця з одними і тими самими політиками (наприклад, як пам'ятаємо, і В. Ющенку, і В. Януковичу

«поталанило» працювати з С. Гавришем, Р. Багатирьовою та тими іншими, яким вдається ставати «своїм» за будь-яких обставин; на іншому рівні — фігура В. Гришка, якому також багато що вдалося: п'ять років «співати» за В. Ющенка, а тепер — за В. Януковича; ще на іншому рівні — фігури С. Куніцина і О. Кузьмука, які «радили» і Л. Кучмі, і В. Ющенку), маніпуляція свідомістю виборця за допомогою тих чи інших ідей-інструментів — все це риси тих, кого ми обирали в Президенти.

Жоден із екс-Президентів, з якими б гаслами він не виступав, який би імідж не приміряв на себе, не «випадає» — за своїми методами роботи, сприйняттям оточуючого світу і виборців — з поки що недовгого «президентського ряду». У ХХ столітті з генофонду українців все краще вибивалося, відстрілювалося, вилущувалося. То ж чи дивуватися, що нашим Президентам бракує то мудрості, то розуму, а іноді, здається, що того й іншого разом...

Наші Президенти — своєрідне обличчя української еліти (правлячого прошарку), яка, на жаль, дуже однорідна, цілісна (з огляду на її помисли і діяння). Ця пострадянська еліта поки що не здатна виділити зі свого середовища якісно нову особистість, яка б виявилася спроможною до проведення широкомасштабних заходів, спрямованих не на «наїдання владою» (у сенсі свого часу наголошеному М. Хрущовим), а на зміцнення і розвиток української державності. Зрозуміло, що в суспільстві якась частина виборців і політиків завжди буде знаходити виправдання діям Президентів (недарма ж хтось був готовий писати на парканах «Прости, Данилыч!» чи ставити Л. Кучму в один ряд із Ф. Рузвельтом і Г. Колем [9]; а сімейство Ющенків малювати на церковних стінах [10]). Але це тільки незначна частина (наближених, «обласканих», «своїх»)...

...На зміну старим поколінням обов'язково прийдуть нові. Ті покоління, з яких виходитимуть більш достойні політики-державники, спроможні відкрити дорогу ефективному майбутньому України.

1. Див.: Кармазіна М. Президентство: український варіант. — К., 2007. — С. 115.

2. Кучма Л. Вірю в український народ. Вибрані статті, виступи. — К., 2000. — С. 8.

3. З цього приводу Л. Кравчук говорив: «Давайте відверто скажемо: Ющенко — висуванець Кучми, і, будучи Прем'єр-міністром, він добросовісно служив Президенту, навіть батьком своїм його називав. Я бачив, що він

ставився до Леоніда Даниловича з повагою: тобто, якщо Президент сказав, ми повинні виконати, у всякому разі якихось конфронтаційних дій з боку Ющенка стосовно Кучми я не підмічав. Навіть коли опозиція вийшла на вулицю і Мороз з товаришами скандував: «Кучму геть!», вони втрюх — Ющенко, Плющ і Кучма — підписали документ, у якому засудили опозицію, назвавши її фашистською» (Леонид Кравчук: «За 10 лет Кучма настолько осточертел...» // Бульвар Гордона. — 2005. — № 20. — Вересень. — С. 10).

4. Див.: Як починався «український фашизм». — <http://www.pravda.com.ua/news/2001/02/14/2981881/>

5. Див.: Ніколаєнко Г., Найєм М., Лещенко С. Юлія Тимошенко озброїлася ностальгією за Майданом. — <http://www.pravda.com.ua/articles/2009/10/26/4265735/>

6. Предвыборная программа «Опозиционного блока НЕ ТАК!». — <http://www.sdpuo.com/rus/elections/2006/opozitsionnyy-block-ne-tak-/43d60bc5548d1/>

7. Мінюст пропонує розкрити секрети Кучми і Кравчука // Дзеркало тижня. — 2010. — 20 лютого. — С. 6.

8. Corruption Perceptions Index 2009. — http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table

9. Див.: Литвин В. Вимір історією. Інтерв'ю. Виступи. Статті. — К., 2002. — С. 70.

10. «На зводах греко-католицької церкви архістратига Михайла в селі Вірин поблизу Львова зобразили экс-Президента Віктора Ющенка з дружиною Катериною і сином Тарасом праворуч від Богородиці. Художник Микола Гаврилів пояснив, що в церквах завжди було прийнятним зображувати не тільки святих, але й, наприклад, гетьманів чи засновників церкви. «Ющенко з дружиною і молодшим сином символізує українську родину, святе сімейство», — відзначив настоятель церкви, отець Василь Говгера». (Ющенко с семьей изобразили на стене церкви. — <http://korrespondent.net/video/ukraine/1119526>).